

Ietje Pauw, Wenckje Jongstra, Michelle Gemmink
en Peter van Lint

NATUURLIJK LAAT JE ZO’N KIND NIET IN DE KOU STAAN! WAARDENUITSPRAKEN EN WAARDENPATRONEN IN VERHALEN VAN STUDENTEN

*“Ik keek hem recht in de ogen en liet
duidelijk merken dat ik hier niet van
gediend was.”*

“Dat heb je heel goed, knap gedaan.”

*“Sterke rekenaars die een verveelde blik
hebben.”*

“Ik geef haar een bemoedigend knikje.”

Zomaar wat citaten uit verhalen van derdejaarsstudenten voor hun narratief essay. Gedrag wordt veroordeeld (“niet van gediend”), een positieve beoordeling wordt gegeven (“goed, knap gedaan”), rekenaars worden ingedeeld (“sterke rekenaars”) en hun blik geïnterpreteerd (“verveeld”), een knikje ter aanmoediging, dat is een vorm van etiquette.

Dat zijn allemaal uitspraken (en gedragingen) waarmee een student te kennen geeft wat hij ergens van vindt. Uitspraken, die een waarde uitdrukken. In dit artikel willen we nader ingaan op dat soort uitspraken in de verhalen die de basis vormen van een achttal narratieve essays van derdejaars. Het is een eerste verslag van een onderzoek naar waarden in studentenverhalen, uitgevoerd door het lectoraat Reflectie en Retorica. In volgende verslagen komen andere aspecten aan de orde.

WE VINDEN ALLEMAAL WEL ERGENS IETS VAN
Iemand bepaalt of een eigenschap van een zaak, een persoon of een handeling goed, mooi, voordelig, fatsoenlijk, verplicht etc. is en in welke mate. Dat is de waarde (‘value’) die hij er aan toekent. Hij beschikt over een stelsel van waarden die samen een waardepatroon vormen en die te herleiden zijn tot hogere principes, beliefs of overtuigingen: het wereldbeeld, de ideologie, de rechten van de mens, sociale afspraken, de tien geboden, en dergelijke. Die waarde wordt uitgedrukt in taal:

een waarde-uitspraak (Pauw & Van Lint, 2014), maar is vaak ook zichtbaar in non-verbaal gedrag zoals in de voorbeelden hierboven, of hoorbaar in intonatie e.d. Sommige onderzoekers onderscheiden vijf verschillende soorten waarden: ethische, etiquetteaire, esthetische, economische en politieke waarden. Ethische hebben te maken met moraal: wat is goed, wat is slecht. Etiquetteaire regels regelen alledaags gedrag met de vraag “hoe hoort het eigenlijk”. Esthetische regels hebben niet alleen te maken met mooi en lelijk, maar eigenlijk met alles wat de zintuigen betreft: prettig, aangenaam, lekker, opwindend, gezellig en dergelijke. En met structuur. Bij de economische regels is de basis: winst tegenover verlies. Daarin zitten verschillende aspecten. Uiteraard de financiële, maar ook tijd, efficiëntie, een zuinig gebruik van mensen en middelen. En tenslotte de politieke, die te maken hebben met beleid, bestuur en macht. Sommigen voegen daar nog religieuze of filosofische waarden aan toe, of beschouwen die als de ultieme basis voor de waarden. Als je aan een zaak, een persoon, een handeling of een situatie een waarde toekent, leg je een relatie, een verband tussen jezelf en die zaak etc. met andere woorden voel je je positief of negatief daarbij betrokken. Door die betrokkenheid gaat een waarde uitspraak meestal gepaard met een emotie: goedkeuring, afkeer, bewondering, verbazing, ergernis, blijdschap, etc.

Niet altijd worden etiquetteaire waarden apart genoemd door onderzoekers. Wij doen dat wel, omdat ze op soms arbitraire wijze omgangsvormen bepalen. Daarbij zijn twee tendensen van belang: the face saving strategies en the face threatening strategies (Pikor-Niedziałek, 2005). Sterk gesimplificeerd: face saving strategies zijn uitspraken en handelingen waarin je de eigenheid van jezelf of iemand anders ontziet, zoals in de vraag “Mag ik je even storen?”, “Neemt u me niet kwalijk, maar...?”. Face threatening zijn uitspraken waarin je die eigenheid aantast, zoals in zelfspot of in uitdrukkingen als: “En nu blijf je zitten. Nog één woord en je gaat naar de directeur!” Of, zoals in één van de voorbeelden hierboven: “Ik keek hem recht in de ogen”. Wauw, kom maar op, dat wordt matten...

WAARDEN EN DE PROFESSIONELE IDENTITEIT
In Ev’n Prakteker. Handboek voor narratieve reflectie (Pauw & Van Lint, 2014) staat als omschrijving van professionele identiteit: “het geheel van opvattingen, kennis, gedragingen en vaardigheden waardoor je voor een ander herkenbaar bent als een bekwame basisschoolleerling”. Het aspect opvattingen wordt voorlopig uitgelegd als “ideeën over hoe goed onderwijs in elkaar zit, over wat een basisschoolleerling met zijn leerlingen wil bereiken, over hoe je met probleemgevallen om moet gaan.” (p. 11).

“Goed onderwijs”, “wil bereiken”, “om moet gaan”, dat zijn allemaal uitdrukkingen waarin waarden vervat zitten, en die op een bepaalde betrokkenheid wijzen. Vanaf het eerste studiejaar leren studenten een interessante gebeurtenis uit hun stagepraktijk weer te geven in een spannend verhaal en op dat verhaal nader commentaar te leveren, gebaseerd op literatuurstudie, juist om uit te vinden wat er nog schort aan kennis etc. en wat al goed is. Op die manier ontwikkelen ze geleidelijk hun professionele identiteit. In de eerste twee studie jaren levert dat een narratief reflectieverslag op, in het derde en vierde jaar schrijven ze aan de hand van zo’n verhaal een narratief essay. Idealiter onderscheidt het essay zich van het eerste- en tweedejaarsverslag door een breder perspectief en meer diepgang t.a.v. wereldbeeld en maatschappij. Die verhalen leveren veel stof tot nadenken, voor reflectie dus. Maar niet alleen voor de student zelf, ook de begeleidende docent kan uit die verhalen veel leren over de student. Ze vormen een ware schatkamer aan gegevens over de wijze waarop de student zichzelf, zijn interactie, zijn relaties, zijn optreden etc. ziet. Weliswaar concentreert de student zich in zijn commentaar al op een enkel aspect van het verhaal, maar het verhaal bevat vaak elementen die minstens zo interessant zijn. In een vorig artikel (Pauw & Van Lint, 2014; Pauw, Jongstra & Van Lint, in press) is een illustratie gegeven van de manier waarop zich archetypen aftekenen in de personages in hun confrontatie met de werkelijkheid: prinsessen redden, draken verslaan. De ‘plot’ van het verhaal was daarbij uitgangspunt: de kortst mogelijke samenvatting van de situatie en de ontwikkelingen. Die plot kan basis zijn voor analyse op alle verhaalelementen, dus ook op de inherente waarden.

TAALGEBRUIK IS EEN VERRADER VAN WAARDEN

Voor de deconstructie van die waarden zijn verschillende methoden mogelijk. Omdat we met verhalen te maken hebben, dus met taal, ligt het voor de hand eerst eens te kijken wat de student nu precies zegt en wat daar achter steekt. De analyse van wat de student nu precies zegt, is een nauwgezet proces. Laten we bij wijze van voorbeeld het citaat uit de titel eens nader beschouwen. Dat citaat komt uit het verhaal van een verslag van een tweedejaars. Een leerling begrijpt ook na herhaalde uitleg de stof niet, de student besluit haar dan maar even apart te nemen en motiveert dat met de uitspraak: “Natuurlijk laat je zo’n kind niet in de kou staan”. Wat zitten hier voor waarde-uitspraken in en waar berusten die op? Een theoretisch kader om mee te beginnen vinden we in de linguïstiek, want elk verhaal bestaat uit taal.

Eigenlijk gewoon degelijke zinsontleding.

1. “Natuurlijk”
2. “Laat je niet in de kou staan” (te scheiden in “in de kou laten staan”, “je:
3. “Zo’n kind” (te scheiden in “zo’n” en “kind”).

Nu gaat het erom deze onderscheiden delen te herleiden tot de waarden die ze uitdrukken of weerspiegelen.

1. “Natuurlijk” doet een beroep op common sense: dat vinden we allemaal; het woord is ook de motivering voor de handeling “niet in de kou laten staan”. In feite is het een ethische uitspraak die berust op een opvatting over wat natuur(lijk) is.
2. “In de kou laten staan”, dat is een sterk emotiegeladen metafoor. Iemand in de kou laten staan is een zeer afkeurenswaardige vorm van “geen hulp bieden”. De afkeuring berust op het waardeoordeel “we benne op de wereld om mekaar te hellepu nietwaar”. Dat is ethiek. “Je”, een zeer generaliserend woord: doet een beroep op common sense. “Je”, dat zijn wij allemaal. En omdat het voor allemaal geldt, geldt het ook voor de spreker, die daarin een rechtvaardiging voor zijn handelen vindt. Er zit een ethische regel achter.
3. “Kind”, het gebruik van het woord kind doet een beroep op bescherming: kinderen moeten beschermd worden. Het woord “moeten” heeft hier een modale betekenis, niet een imperatieve. “Zo’n”, versterkt het hulpbehoevende van het woordveld “kind”.

GOED, SLECHT, HET HOORT ZO, TIJD IS GELD EN WIE IS DE BAAS?

Wat voor soorten waarden zitten in de ontlede uitspraak? Het beroep op de verplichting tot onderlinge hulp is toch wel ethisch van aard: een uitspraak over goed tegenover slecht. Maar waar berust die verplichting dan weer op? In zekere zin op een stelsel van sociale verplichtingen die je gaandeweg leert kennen. Maar wie bepaalt die? “Natuurlijk” doet een beroep op “common sense”. De vraag is echter wat er “natuurlijk” aan is. Je kunt net zo goed zeggen: “Natuurlijk ga ik daar mijn tijd niet aan besteden”. Dan wordt “tijd” als argument ingevoerd, en dat is in feite een economisch argument. En wat is “common sense”? De “common sense” van Rutte is een heel andere dan die van Roemer. En waarom moeten kinderen beschermd worden? De student heeft volkomen gelijk, maar waarom? Waar kun je je op beroepen als grond voor die stellingname? Dat zou bijvoorbeeld het internationale verdrag inzake de rechten van het kind zijn. Daarin staan verschillende

bepalingen om bescherming van kinderen te waarborgen. Het valt te betwijfelen of de student zich van deze implicaties bewust is. Hij gaat, zoals iedereen, uit van wat hij vanzelfsprekend acht. Maar soms is het wel goed om eens na te gaan wat er precies zo vanzelf spreekt. Om te voorkomen dat het vanzelf zwijgend gaat worden. De uitspraak “natuurlijk laat je zo’n kind niet in de kou staan” is dus op verschillende niveaus een ethische uitspraak, die berust op de opvatting dat mensen elkaar moeten helpen, en dat kinderen beschermd moeten worden: “Ik behoor te helpen.” Daarmee acht de student het gerechtvaardigd om met het desbetreffende kind aan de gang te gaan. Terloops is hiervoor al een ander soort waardeoordeel binnengesmokkeld: het economische.

Dit is een arbeidsintensieve, maar zeer vruchtbare werkwijze. Als je op deze wijze bijvoorbeeld schoolregels onderzoekt, blijken ze vaak grotendeels van etiquetteaire aard of gebaseerd op overwegingen met het oog op economie/efficiëntie soms esthetisch of politiek gefundeerd, en heel zelden ethisch van aard. Het procedureel-organisatorische nuttigheidsaspect overheerst toch, het gaat om een gewenste of ongewenste gang van zaken.

HOUD JE NOU VAN JE VAK OF NIET? BEVINDINGEN UIT HET ONDERZOEK.

In de hoofdstukken 13 en 14 van Ev’n Prakkezer’n. Handboek voor narratieve reflectie. (Pauw & Van Lint, 2014) staan wereldbeeld en maatschappij centraal. Je zou dus verwachten dat bezinning op dergelijke waarden in de verhalen van de essays van de derdejaars aan te wijzen zou zijn. Wel, dat viel tegen. De verhalen blijven zich bewegen op het alledaagse niveau van een praktijkprobleem en bieden nauwelijks een breder perspectief. Mogelijk dat dat perspectief wel in de rest van het essay verschijnt, maar dat is in dit deel van het onderzoek niet onderzocht. Merkwaardig is ook dat de verhalen zo weinig woorden bevatten die verwijzen naar een esthetische waarde. Misschien komt het daardoor dat de verhalen zo weinig prijs geven van de liefde van de studenten voor het vak, van hun interesse in leerling of leerstof. Waarschijnlijk is die betrokkenheid er wel, dat is tenminste te hopen, het is immers hoofdkenmerk van de professionele identiteit, maar de verhalen laten er weinig van zien, op een enkele uitzondering na. Zijn ze blij met hun les? Ergeren ze zich aan een leerling? Hebben ze een fijn vak? Je leest het niet, of zelden. Het kan ook een gebrek aan vaardigheid in het schrijven van verhalen zijn, ook na twee jaar narratieve reflectie. Het taalgebruik biedt weinig verrassingen, het register

is beperkt. Maar zo’n ‘restricted code’ hoeft diepgang beslist niet uit te sluiten. Soms doet een student occasio-neel zijn best literair te schrijven. In een bepaald verhaal is boekentaal wel heel duidelijk: “zei ik met een glimlach”, “ze glimlachte terug”, “ik glimlachte”, “Wesley glimlachte”. Wie gebruikt er het woord ‘glimlachen’ ooit in the real world? Op die manier blijft de schrijver zelf wel erg buiten de handeling staan. Maar ook als de woorden die een waardenuitspraak uitdrukken, niet frequent voorkomen, dan nog is de hele situatie sterk waarden gebonden. Immers de school is een traditie gebonden instituut, de klas is een instituut met regels, er zijn tijdschema’s en hiërarchische verhoudingen. Het is boeiend om te lezen hoe studenten proberen een evenwicht te bereiken tussen etiquetteaire regels, ethische en esthetische motieven. Uit de acht onderzochte verhalen blijkt voorts dat de schrijvers vooral bezig zijn met de organisatie, de procedure van de les, dus met de economie ervan, waarbij het gaat om tijd en efficiëntie en daarnaast worstelen met de omgang met hun leerlingen, waarbij ze enerzijds proberen face saving tactieken toe te passen, dus vooral de eigenheid van de leerlingen proberen te respecteren, anderzijds zich genoopt zien door de hiërarchische, lees politieke, verhoudingen face threatening op te treden, dus aansporingen, commando’s, opdrachten te geven. In een volgend artikel gaan we nader in op situatie, handeling en inwerkende krachten en de daarmee verbonden waarden.

BIBLIOGRAFIE

- Pauw, I. (2007). *De kunst van het het navelstaren. De didactische implicaties van de retorisering van reflectieverslagen op de pabo. Een exploratieve studie*. Dissertatie Universiteit Utrecht. Zwolle: KPZ InDruk.
- Pauw, I., Jongstra, W., & Van Lint, P. (in press). *Analysing Plots of Student Teachers’ Narratives to identify Teacher Identity. A Rhetorical Approach. ISATT Conference Book 2013*. Hamburg: Gingko Press.
- Pauw, I., & Van Lint, P. (2014). *Ev’n Prakkezer’n. Handleiding voor narratieve reflectie (3e druk)*. Zwolle: KPZ.
- Pauw, I., & Van Lint, P. (2013). *Jonkvrouwen redden en draken verslaan. De andere dimensie van de narratieve reflectie. Veerkracht 10(3)*, 28-32.
- Pikor-Niedziałek, M. (2005). *A critical overview of politeness theories in discourse analysis. Seria filologiczna zeszyt 25 Studia anglica resoviensia 3 xxxx*
- Van Lint, P., & Meinardi, J. (1979). *Ethiek, Communicatie en Taalbeheersing. Gramma 3(1)*, 34-48.